

ZAŠČITA PRAVNE OSEBE PRED MEDIJSKIMI NAPADI

Povzetek. Tudi pravne osebe so deležne številnih pravic, tako premoženjskih kot nepremoženjskih (osebnih); znotraj slednjih obravnavamo predvsem pravico do časti in dobrega imena oziroma ugleda. S pregledom tistih področij slovenskega kazenskega, obligacijskega in medijskega prava, ki lahko zadevajo napade na ugled organizacije v množičnih medijih, nakazujemo tudi možnosti njenih (pravnih) reakcij na tovrstna dejanja. Ugotavljamo, da je sodobni trend izenačevanja varstva pravic fizičnih in pravnih oseb v zvezi z medijskimi napadi na njihov ugled upravičen. Težave pa povzročata dokazovanje škode, predvsem nepremoženjske. V primeru zahtevane denarne odškodnine se po zakonu o obligacijskih razmerjih namreč zahteva izpolnjen pogoj povzročitve telesnih in duševnih bolečin ali strahu, kar pri pravni osebi ni mogoče. Lahko pa govorimo o znatno zmanjšanem ugledu pravne osebe, ki ga v nekaterih tujih pravnih sistemih že priznavajo kot (nepremoženjsko) škodo. Naše pravo je pri tem jasno: v primeru kršitve osebnostnih pravic pravna oseba nima pravice zahtevati denarne odškodnine, lahko pa zahteva nedenarno (objavo sodbe ali popravka) odškodnino.

Ključne besede: pravne osebe, pravo, osebnostne pravice, medijsko pravo, medijski napadi.

Osebnostne pravice pravne osebe

Pojem osebnostnih pravic.

O osebnostnih pravicah govorimo, kadar gre za varstvo posameznika pred posegom drugega posameznika v njegovo osebnostno sfero. Ne gre pa nujno za posameznika kot fizično osebo, ampak nasploh za formalno prirejene subjekte, torej tudi za pravne osebe. Zaradi pogostega zamenjevanja pojmov v praksi naj takoj na začetku razjasnimo razlike, ki jih med pojmi pravna oseba, podjetje, gospodarska družba, firma in organizacija pozna pravna stroka.

Podjetje je generični pojem za skupek organiziranega premoženja, namenjenega za opravljanje gospodarske dejavnosti. Pravni red mu neposredno ali posred-

* Mojca Drevenšek, univ.dipl.soc., Borut Zajc, univ.dipl.prav.

no preko njegove *družbe* (nosilca podjetništva) priznava status *pravne osebe*. Tako ima podjetje pravice in obveznosti - je subjekt in objekt prava. Kot subjekt je nosilec določenih pravic (pravica do patenta, firme, lastnine), kot objekt pa je lahko predmet prodaje (če na primer družba proda podjetje kot celoto). Za *organizacijo* (pojem je prevzet iz sociologije) pa je bistveno, da gre za relativno zaključeno družbeno asociacijo članov, ki medsebojno kooperativno sodelujejo; organizacija je namenjena bolj ali manj določenemu cilju, h kateremu je usmerjeno tudi delovanje članov. V teoriji je splošno sprejeto stališče, da ima podjetje kot organizacija svoje lastne interese, ločene od interesov družbe in družbenikov. Za interese podjetja skrbi uprava oziroma poslovodstvo, za interese družbe nadzorni svet, za individualne interese družbenikov pa skupščina družbe. Razmerje med podjetjem in družbo bi najenostavneje razložili tako: podjetje izvaja gospodarsko funkcijo družbe, pravno funkcijo pa izvaja družba. Nekaj povsem drugega pa je *firma* - je način, kako se družba individualizira (ime, s katerim posluje, je označba dejavnosti in oblike družbe ter tako imenovani fantazijski dodatek). V nadaljevanju največkrat uporabljamo pojem pravne osebe, ko opisujemo njene pravice ali obveznosti; v nekaterih primerih pa se poslužujemo pojma organizacija, saj govorimo o družbenem akcijskem sistemu, v katerem (ali zunaj katerega) se nekaj dogaja (na primer pretok informacij).

Že omenjene osebne pravice opredeljuje teorija kot pravice, ki s sredstvi civilnega prava (na primer z odškodninsko tožbo) varujejo določene človekove osebne dobrine in njegovo osebnost; opredeljuje pa jih tudi kot takoimenovano *moralno premoženje pravnih subjektov*, to je pravico zahtevati spoštovanje in razvoj lastne osebnosti (Polajnar-Pavčnik 1997). Pomembna lastnost osebnostnih pravic je njihova absolutnost, kar se odraža skozi vsebino njihovega varstva: vsako, komur pripada določena osebna pravica, lahko od vsakogar zahteva, da se vzdrži posegov v to njegovo osebno dobrino (zdravje, življenje, ugled itd.). Gre torej za učinkovanje pravice zoper vsakogar (*erga omnes*). Kot bomo videli v nadaljevanju prispevka, je varstvo pravic na odškodninskem področju nekoliko ožje, saj se lahko realizira le ob izpolnjenih štirih pogojih civilnega delikta ((1.) pravno priznana škoda, ki (2.) izvira iz protipravnega ravnanja, če (3.) prizadeti dokaže obstoj vzročne zveze med nastalo škodo in nedopustnim ravnanjem in če (4.) obstoji odgovornost povzročitelja škode), ki jih bomo prav tako spoznali kasneje. Med glavnimi lastnostmi osebnostnih pravic so še njihova neprenosljivost in nepremoženjskost.

Razvojno gledano se je v seznamih splošno priznanih osebnostnih pravic najprej priznavala pravica do življenja in telesne integritete, kasneje pa pravica do časti in osebne dostojanstva. Po slovenskem pravnem teoretiku Finžgarju (1985) so med najpomembnejšimi naslednje: pravica do življenja, zdravja in telesne integritete, pravica do prostosti, pravica do časti in dobrega imena, pravica do imena, pravica do osebne identitete, pravica do lastne podobe, pravica pisemske tajnosti, pravica do glasu, pravica do osebnega življenja, pravica do duševne integritete itd. "Razvojna pot človeške civilizacije in s tem tudi varstva osebnostnih pravic nedvomno potrjuje dejstvo, da krog osebnostnih pravic ni in ne more biti zaprt. Prvotno se priznavajo le pravice, ki človeku zagotavljajo golo eksistenco,

kasneje se prične varovati tudi duševna celovitost v njenih različnih elementih." (Polajnar-Pavčnik 1997, 153).¹

Aplikacija na pravno osebo

V celoti pripadajo osebnostne pravice le posamezniku, fizični osebi, ki jo je treba pred drugimi subjekti (državo, pravnimi osebami, posamezniki itd.) zaščititi. Zaradi posameznika (fizične osebe) so bile te pravice sploh ustanovljene. Po splošnem pojmovanju pa nekatere osebnostne pravice pripadajo tudi pravni osebi² - le tiste pravice, ki jih po zdravorazumskem pojmovanju lahko nanjo prenesemo³ (ali drugače: pravne osebe so lahko subjekt tistih osebnostnih pravic, ki so združljive z njenimi značilnostmi). Tako to velja predvsem za pravico do imena (firma, ime, naziv), ugleda, časti in dobrega imena, poslovne tajnosti, nedotakljivosti poslovnih prostorov, neprekršljivosti obstajanja, svobode delovanja, označbe porekla, dalje za pravico do identitete ter pravico do lastne pogodbe (po Dular 1990). In čeprav pravnim osebam ne moremo eksplicitno priznati osebnostnega položaja, so pravzaprav skozi zgoraj našteje osebnostne pravice, ki jim pripadajo, prikazane dimenzije njene osebnosti oziroma bistveni elementi pravne osebe (na primer premoženje, svoboda podjetništva, enakopravnost, pravice iz ustvarjalnosti itd.).

Tako lahko povzamemo, da je varstvo osebnostnih pravic pravne osebe potrebno zato, da lahko ta v miru in dostojanstvu opravlja svoje poslanstvo, zaradi katerega je bila ustanovljena. Pravni red torej pravnim osebam tudi z varovanjem nekaterih njihovih osebnostnih pravic omogoča nemoteno delovanje. Omejevanje pravic pravnim osebam bi namreč prizadelo fizične osebe, torej posameznike, ki tvorijo personalni substrat pravne osebe. Z varovanjem pravic pravnih oseb torej posredno (a bistveno!) varujemo individualne pravice fizičnih oseb, saj so pravne osebe namenjene ljudem za doseganje njihovih ciljev.

Kolizija z nekaterimi drugimi pravicami

V zvezi z nadaljnjo vsebino prispevka, v katerem obravnavamo zaščito pravnih oseb pred napadi v množičnih medijih, ki kršijo katero izmed njihovih osebnostnih pravic, velja omeniti še kolizijo te skupine pravic s pravico do izražanja in

¹ Tako se na primer zlasti nemška pravna teorija zavzema za varstvo osebnosti na podlagi tako imenovane splošne osebnostne pravice kot generalne klavzule (prvič jo je priznalo leta 1954). Tudi 35. člen slovenske ustave, ki zagotavlja nedotakljivost človekove telesne in duševne celovitosti, zasebnosti in osebnostnih pravic je mogoče razlagati kot stališče v smeri splošne osebnostne pravice.

² Pravna oseba je skupina posameznikov, ki ji kot družbeni tvorbi pravni red priznava lastnost pravnega subjekta. S tem nastane poleg posameznikov, ki so že tako in tako pravni subjekti, še nov pravni subjekt, ki samostojno stopa v pravna razmerja z drugimi pravnimi subjekti (na primer gospodarske družbe, društva, verske skupnosti, zasebne ustanove itd.) (po Pavčnik 1987, 209).

³ Opozoriti velja na razlikovanje, ki ga v zvezi s prenosom osebnostnih pravic na pravne osebe vpeljuje Šinkovec (1997): "Tiste pravice, ki se dajo aplicirati na zasebne pravne osebe, veljajo tudi zanje. Javnopravne osebe niso nosilci ustavnih pravic, saj so pravice namenjene predvsem vzpostavljanju razmerij med subjekti in državo. Javnopravne osebe, ki so nosilci državnih funkcij, nimajo pravic, imajo le pristojnosti. So izjeme, ko je neka ustavna pravica za javnopravno osebo posebej poudarjena (univerza - avtonomija in svoboda znanstvenega dela; javni mediji in svoboda izražanja)." (Šinkovec 1997, 1158)

obveščanja, takoimenovano svobodo medijev¹. O koliziji (ustavnih) pravic govorimo takrat, ko pride do nasprotij med nosilci pravic. V okviru pričujočega prispevka obravnavamo naslednji pravici: ustavno zagotovljeno pravico pravne osebe do dostojanstva (34. člen) na eni strani in pravico novinarja do svobode tiska, zbiranja, sprejemanja in širjenja vesti in mnenj². Pri tovrstni konkurenci pravic prihaja do položaja, v katerem si pravice nasprotujejo: neko ravnanje podleže pod več ustavno opredeljenih pravic. Tako kot podiranje zgradbe zadeva lastnika, razen če je stavba umetniške vrednosti, prav tako je lahko v tem primeru z uveljavljanjem lastninske pravice prizadeta tudi svoboda umetniškega ustvarjanja (Šinkovec 1997). V posameznih primerih kolizij pravic je torej potrebno presojanje, katera pravica je močnejša, pomembnejša. Kar pa je velikokrat težavno početje.

V zvezi s tehtanjem interesov, ki so v konfliktu, velja omeniti vsaj *teorijo sorazmernosti*, ki postavlja nekatere pogoje za to tehtanje in vrednotenje nasprotujočih si pravic: cilj, h kateremu se teži, mora biti legitimen (stvarno upravičen); uporabljena sredstva so pravno dopustna; izbrana sredstva so za doseg cilja primerna, uporabna in mogoča ter potrebna in ne izven vsakega razumnega razmerja do družbene in politične vrednosti cilja (proporcionalno razmerje med prizadeto ustavno pravico posameznika in ustrezno koristjo, ki jo pridobimo z uporabo sredstva). "Ob tehtanju interesov je treba ugotavljati, ali je izpodbijano sporočilo medijev najmanj omejujoče sredstvo, ki ga je mogoče uporabiti v danem primeru; ali sporočilo ustreza pomenu namena in ali je njegovo uresničenje tudi potrebno; ali je izpodbijano sporočilo uporabno in potrebno za doseg namena in ali je takšno, da ne povzroča nepotrebnih in nedovoljenih bremen posamezniku." (Šinkovec 1997, 1162)

Kazenskopravno varstvo časti in dobrega imena

Splošno o kazenskopravnem varstvu

Čeprav temeljni namen prispevka ni obravnava kaznivih dejanj zoper čast in dobro ime, storjenih preko množičnih medijev (poudarek je večji na teh dejanjih kot civilnih deliktih!), jih omenjamo zato, da nakažemo aktualno vprašanje slovenske sodne prakse, pomembno za vse, ki se pri svojem delu ukvarjajo s pisanjem ali distribucijo besedil. Gre za vprašanje pravnega vrednotenja razlik med resničnimi in neresničnimi trditvami ter razlik med izražanjem mnenj in dejstev³.

V slovenski kazenski zakonodaji poznamo pet temeljnih kaznivih dejanj, ki predstavljajo različne napade na čast in dobro ime: *razžalitev* (169. člen: "Kdor koga razžali", razen če se "/.../žaljivo izrazi v znanstvenem, književnem ali umet-

¹ Prvotna svoboda tiska se je z razvojem drugih, predvsem elektronskih medijev, preimenovala v svobodo medijev.

² O pomenu razlikovanja med neresničnimi in resničnimi trditvami ter dejstvi in mnenji vec v nadaljevanju.

³ Šelihova v svojem prispevku poleg omenjenih dveh vprašanj izpostavlja še tretje, prav tako pomembno za slovensko sodno prakso: vprašanje varstva časti in ugleda osebe javnega življenja in posameznika. Ker se v prispevku ukvarjamo s pravicami pravne osebe, to tretjo problematiko izpuščamo.

niškem delu, v resni kritiki, pri izvrševanju uradne dolžnosti, časnikarskega poklica, politične ali druge družbene dejavnosti, pri obrambi kake pravice ali pri varstvu upravičenih koristi, če se iz načina izražanja ali iz drugih okoliščin vidi, da tega ni storil z namenom zaničevanja”), *obrekovanje* (170. člen: “Kdor o kom trdi ali raznaša kaj neresničnega, kar lahko škoduje njegovi časti ali dobremu imenu, čeprav ve, da je to, kar trdi ali raznaša, neresnično...”), *žaljiva obdolžitev* (171. člen: “Kdor o kom trdi ali raznaša kaj, kar lahko škoduje njegovi časti in dobremu imenu/.../ če dokazuje resničnost svoje trditve ali če dokazuje, da je imel utemeljen razlog verjeti v resničnost tistega, kar je trdil ali raznašal, se storilec ne kaznuje za žaljivo obdolžitev, lahko pa se kaznuje za razžalitev ali za očitanje kaznivega dejanja z namenom zaničevanja”), *opravljanje* (172. člen: “Kdor trdi ali raznaša kaj iz osebnega ali družinskega življenja kakšne osebe, kar lahko škoduje njenemu dobremu imenu...”) in *očitanje kaznivega dejanja z namenom zaničevanja* (173. člen: “Kdor z namenom zaničevanja komu očita, da je storil kaznivo dejanje ali da je bil obsojen zaradi kaznivega dejanja, ali to z istim namenom komu pove...”). Za omenjena kazniva dejanja sta vedno alternativno predpisani dve kazni, in sicer denarna kazen ali zapor v različnem trajanju (do tri mesece, za obrekovanje pa do šest mesecev). Zanimivo je, da se drug odstavek pri vseh naštetih členih iz kazenskega zakonika začne enako: “Če je dejanje iz prejšnjega odstavka storjeno s tiskom, po radiu, televiziji ali z drugim sredstvom javnega obveščanja ali na javnem shodu...”. Kadar je torej katero izmed kaznivih dejanj zoper čast in dobro ime *storjeno preko množičnih medijev, se šteje za hujše dejanje* (takoimenovana kvalificirana oblika kaznivega dejanja), pri katerem se kazen podvoji (zaporne kazni za navedene primere so torej do šest mesecev oziroma do enega leta za kaznivo dejanje obrekovanja, storjenega prek množičnih medijev). Poudariti velja tudi, da so lahko vsa naštetá kazniva dejanja storjena zoper fizične osebe; razžalitev, obrekovanje in žaljiva obdolžitev pa tudi zoper pravne osebe ali celo subjekte, ki to niso (na primer državni organi). Zanimivost te skupine kaznivih dejanj znotraj celotnega kazenskega zakonika pa je tudi ta, da se pregon zaradi njih začne na *zasebno tožbo* (kadar so storjena proti državnemu organu ali proti uradni ali vojaški osebi v zvezi z opravljanjem njune službe, pa gre za pregon po uradni dolžnosti, a na *predlog oškodovanca*).

Resničnost vs. neresničnost trditve in dejstvo vs. mnenje

Vprašanje razlikovanja resničnih od neresničnih trditve je zanimivo predvsem v zvezi s kaznivim dejanjem žaljive obdolžitve (kot že rečeno, je lahko to dejanje storjeno tudi zoper pravno osebo), pri katerem storilec o nekom trdi ali raznaša nekaj, kar lahko škoduje njegovi časti ali dobremu imenu (171. člen KZ). Storilec ima možnost, da dokaže resničnost svoje trditve oziroma obstoj utemeljenega razloga, zaradi katerega je verjel v resničnost tistega, kar je trdil ali raznašal. Primeri, s pomočjo katerih je to mogoče najenostavneje razložiti, sicer prihajajo iz ameriškega pravnega sistema, a je njihovo poznavanje koristno ter prenosljivo tudi v slovenski (pravni in medijski) prostor (Šelih 1997).

Merila za dokazovanje resničnosti nekega dejstva, ki jih je zvezno sodišče za okrožje Columbia vzpostavilo v zadevi *Ollman vs. Evans*, so naslednja: “/.../ prouči-

ti je treba splošno uporabo oziroma pomen inkriminiranega besedila in tudi pomen posebnega jezika, ki ga trditev morda vsebuje; ugotoviti je treba, ali gre za trditev, ki jo je mogoče verificirati, to je objektivno ugotoviti, ali je resnična ali lažna. Če trditev ni takšna, da bi bilo to mogoče storiti, je treba izhajati iz stališča, da taki trditvi normalen bralec ne bo verjel. Razčleniti je treba tudi kontekst, v katerem je inkriminirana trditev (ker gre za tiskano stvar - ali je to članek, stalna kolumna, karikatura itd.), in oceniti tudi širši okvir, v katerem je trditev" (Šelih 1997, 267).

Zanimivi so tudi primeri iz slovenske sodne prakse. Tako je v nekem primeru sodišče na primer "/.../" zelo natančno izvedlo dokaz resnice in ugotovilo, da je obdolženi članek pisal na podlagi informacij, ki jih je prejel in so bile v poglavitnih točkah točne. Razlog za oprostitev je bil torej dejstvo, da je šlo za resnična dejstva, ki jih je storilec objavil kot novinar.", ali pa: "V tretjem primeru, kjer je šlo za objavo v enem izmed bulvarskih časopisov, pa je sodišče svoje stališče, da obdolženi ni imel namena zaničevanja, oprlo, med drugim, tudi na okoliščino, da je bil članek objavljen v časniku Slovenske novice, ki je sicer dnevnik, vendar pa sodi /.../ v vrst t.i. rumenega tiska, za katerega je značilen nekoliko bolj senzacionalističen pristop..."/.../" (Šelih 1997, 268-269).

Zgodovinsko že ustaljeno prakso, da se obdolženec, če dokaže resničnost svoje trditve, s tem ekskulpira, poznamo tudi pri nas. Vendar pa je takšno prakso izjemno kritično označilo Evropsko sodišče, ki je menilo, "/.../" da dolžnost obdolženca, da mora dokazati resničnost domnevno žaljivega mnenja, krši njegovo (oziroma njeno) pravico do sporočanja mnenj (idej) v okviru 10. člena Evropske konvencije⁷, pa tudi pravico javnosti, da bi bila s temi idejami (mnenji) seznanjena. Sodišče pa je menilo, da je dopustno ugotavljati resničnost *dejev*, ne pa *resničnost mnenj(a)*." (Šelih 1997, 269). Odgovor na vprašanje o tem, v katerih primerih je v slovenskem kazenskem pravu dokaz resnice mogoč in v katerih ne, je v ločnici med dejstvi in mnenji.

Nekatera merila za ugotavljanje ne/kaznivosti izraženih mnenj

Glede na prakso ameriških sodišč velja omeniti nekatera merila za pravno oceno mnenj, ki se kažejo kot uporabna tudi v našem sistemu. Tako se ne/kaznivost mnenja, ki je žaljivo, določa glede na dejstva, na katera je mnenje oprto. Velja, da izjava mnenja, četudi žaljivega, ni kazniva, če so objavljena tudi dejstva, na katera se to mnenje opira. To ne velja, če so ta dejstva sama po sebi žaljiva; v tem primeru je tudi na njih temelječe mnenje žaljivo. Če pa ta dejstva niso žaljiva, potem tudi samo mnenje ne more biti takšno. "Če pri izjavi žaljivega mnenja dejstva, na katerih temelji, niso navedena, in če je mnenje tako, da implicira obstoj žaljivih dejstev, je tako mnenje lahko kaznivo." (Šelih 1997, 271). Pri oblikovanju tovrstnih meril je vrhovno sodišče izhajalo iz stališča, da ameriška ustava ne pozna pojma *napačna ideja*. "Na glede na to, kako škodljivo je lahko kakšno mnenje, se njegova pravilnost - v skladu z ustavo - ne more presojati na sodišču, temveč v procesu tekmovanja idej. Mnenja zato načeloma uživajo ustavnopravno varstvo, kar ne velja za

⁷ Mišljena je Evropska konvencija o človekovih pravicah.

lažna dejstva. Seveda pa je, kot že omenjeno, v primeru, da mnenje temelji na dejstvih, treba preveriti, ali gre za dejstva, ki jih je mogoče preveriti in ugotoviti, ali so ta resnična ali lažna (ali mnenje obsega izjave o objektivno danih in preverljivih dejstvih).

Med primeri, ki so jih v zadnjih letih obravnavala slovenska sodišča in se nanašajo na podajanje kazenskopravne ocene javno izraženega mnenja, velja omeniti primer novinarko, ki je bila zaradi objavljenega sporočila (komentarja) na prvi stopnji obsojena zaradi kaznivega dejanja žaljive obdolžitve, pritožbeno sodišče pa je odločbo spremenilo in obdolženko oprostilo. "Njena izjava (mnenje) je bila oblikovana kot mešano mnenje in je temeljila na preverljivih dejstvih. Če bi uporabili merila, ki jih je oblikovalo ameriško Vrhovno sodišče /.../, bi ugotovili, da bi dejanje morali šteti za žaljivo obdolžitev - če se novinarka ne bi izrazila v obliki pogojnika, ki je vsa domnevna dejstva postavil na rang izjave z nizko stopnjo verjetnosti in si zaradi tega povprečen poslušalec ni mogel ustvariti sodbe, da bi zasebni tožilec lahko bil storilec določenih kaznivih dejanj." (Šelih 1997, 271).

Zanimiv je tudi primer, v katerem so slovenska sodišča vrednotila osebni intervju v zvezi z razmerjem med dejstvom in mnenjem. Novinarka je namreč objavila zapis intervjuja z intervjuvancem o vedenju in ravnanju prizadete v prvih mesecih po koncu druge svetovne vojne. V intervjuju je intervjuvani podal svoje mnenje o njenem vedenju ter jo opisal z besedami, ki bi lahko pomenile žaljivo obdolžitev. Prizadeta je vložila zasebno tožbo tako proti novinarki kot tudi proti intervjuvanemu (slednji je med postopkom umrl, zato je nadaljevala tožbo le proti novinarki). Ključni razmislek tega primera je bil tisti o dolžnosti novinarja/novinarke, da preverja resničnost trditve v takem intervjuju. "Dejstvo je namreč, da tisk mnogo pogosteje kot o dejanjih poroča o besedah ljudi, te izjave pa skoraj praviloma niso nevtralne, temveč močno osebno obarvane. V zvezi s tem je ameriško Vrhovno sodišče ugotovilo, da lahko vir daje drzne izjave o dejstvih /.../ Javnost ima, po mnenju sodišča, pravico biti v celoti informirana o spornih vprašanjih, ki se pogosto oblikujejo v zvezi z občutljivimi problemi; tisk pa mora imeti pravico, da o takih vprašanjih poroča brez bojzani, da bi moral zato prevzeti (pravno) odgovornost." (Šelih 1997, 272).

V ameriškem pravu se je v zvezi s tem stališčem razvila tudi tako imenovana *doktrina o nevtralni reportaži* (angleško Fairness Doctrine ali Fair Comment Privilege), ki novinarja varuje pred postopkom zaradi razžalitve - seveda pod pogojem, da je upravičeno in v dobri veri verjel, da njegov članek točno izraža obtožbe, za katere je izvedel. "Opustiti objavo takih poročil samo zato, ker obstajajo resni pomisleki o njihovi resničnosti, bi pomenilo omejevati svobodo izražanja, saj je pomen takih obtožb prav v tem, da so bile sploh postavljene." (Šelih 1997, 272). Zadeva pa je seveda povsem drugačna, kadar ne gre več za nevtralno reportažo, ampak za takoimenovano *zagovorniško novinarstvo*, ko novinar ne le poroča o določenem problemu, ampak se opredeli za eno od obeh nasprotujočih si strani. Kot ugotavlja Šelihova (1997), se v naših razmerah ni mogoče ubraniti vtisa, da skorajda ni novinarja, ki bi bil sposoben objaviti nevtralno reportažo v zgoraj opredeljeni obliki, saj so novinarji pretežno glasniki prav določenih opcij in le redko nevtralni poročevalci.

Trend v smeri civilnopravnega varstva

Ker pa razprava o ne/nevtralnosti poročanja slovenskih novinarjev ni predmet pričujočega prispevka, naj na koncu poglavja o kazenskopravnem varstvu pravice do časti in dobrega imena omenimo le še trend na tem področju, ki se kaže kot vse pogostejše nadomeščanje kazenskopravnega varstva z drugim, največkrat civilnopravnim, torej odškodninskim varstvom. Argumenti za upravičenost tovrstnega trenda so tako *funkcionalni argument* (funkcija kazenskopravnega varstva je, da država preganja in kaznuje nekatera družbeno najbolj škodljiva dejanja oziroma zelo pomembne individualne in javne dobrine; za varstvo vrednote časti in dobrega imena zadostuje civilno pravno varstvo, ki ga sam uveljavlja prizadeti posameznik), *argument samocenzure* (kazenskopravno varstvo časti in dobrega imena z zagrojitvijo zaporne kazni lahko povzroča samocenzuro pri novinarjih, ki tako postanejo pri svojem delu bolj zadržani, kar lahko osiromaši kakovost kritike) in *argument ne/koristnosti varstva z vidika prizadete osebe* (interesi prizadete osebe kot zadoščenje in ugotovitev protipravnega stanja so lahko enako ali bolje zagotovljeni v civilnem postopku) (po Kontarščak 1999). Tudi Šelihova (1997, 274) poudarja, da je "/.../ skepsa v možnost, da kazensko pravo ureja obseg svobode tiska, /je/ dovolj utemeljena, da bi bilo prav uporabljati ga tudi na tem področju kar se da varčno. Tako se tudi avtorja tega prispevka v nadaljevanju osredotočava na civilnopravno varstvo kršenja pravice do ugleda pravne osebe v množičnih medijih oziroma se posvečava pogojem, ki morajo biti podani, da lahko govorimo o kršenju te pravice kot o civilnem deliktu.

Civilnopravno varstvo osebnostnih pravic pravne osebe v Republiki Sloveniji

Objava odgovora ali popravka po Zakonu o javnih glasilih

Zakon o javnih glasilih določa: "Vsakdo ima pravico od odgovornega urednika javnega glasila zahtevati, da brezplačno objavi odgovor na objavljeno informacijo ter popravek objavljene informacije, s katero je prizadeta njegova pravica ali interes." Tudi praksa medijev na tem področju je dokaj jasna in nesporna: tako fizične kot pravne osebe imajo pravico, da skladno z določili Zakona o javnih glasilih zahtevajo brezplačen odgovor ali popravek objavljene informacije. Bistvene razlike med fizičnimi osebami (posamezniki) in pravnimi osebami na tem področju ni zaslediti in tako razlikovanje ni predvideno niti v Zakonu o javnih glasilih. Zakon o javnih glasilih (prav tako pa tudi nov predlog Zakona o medijih) precej natančno urejata navedeno problematiko, predvsem v pogledu sodnega uveljavljanja te pravice v primeru, da medij popravka ali odgovora ne objavi na sam poziv osebe, ki je upravičena do odgovora.

V tem kontekstu bi bilo smiselno razjasniti pojem "vsakdo", ki ga uporablja zakon. Čeprav na tem področju nismo zasledili pravne prakse, bi bilo po našem mnenju potrebno pojem "vsakdo" razumeti tako, da lahko zahteva to pravico prav vsakdo, če je prizadeta njegova pravica ali njegov interes. To pomeni, da bi lahko podal odgovor tudi nekdo, ki sicer v samem medijskem članku ni osebno ome-

njen (kot fizična ali pravna oseba), vendar pa pripada določeni skupini ljudi, ki je bila v članku omenjena in se nanjo nanaša odgovor ali popravek (npr. podjetniki, politiki, ...).

Pomembno je poudariti tudi, da pravica zahtevati popravek oz. ta popravek iztožiti po postopku, ki ga predvideva Zakon o javnih glasilih, ni niti brez "vsebinskih" omejitev. Pogoj za uveljavljanje te pravice je, kot smo že navedli, prizadetost interesa subjekta, ki objavo odgovora ali popravka zahteva. Drugi bistveni element oz. predpostavka pa je, da se odgovor ali popravek veže na v mediju objavljeno informacijo. Pri tem velja poudariti, da gre za popravek objavljene informacije (dejstev, podatkov), ne pa za polemiziranje v medijih v zvezi z mnenji, komentarji, ... ki jih novinarji objavljajo v medijih. Tisti, ki odgovarja, ima pravico, da odgovarja le ne dejstva in podatke, ki so zapisani v določenem članku, nima pa niti zakonske niti ustavne podlage za to, da zahteva obvezno objavo polemik, mnenj, ... v mediju. Tudi 16. člen Zakona o javnih glasilih obravnava take predpostavke kot pogoj za uveljavljanje tožbenega zahtevka obvezne objave po Zakonu o javnih glasilih. Seveda ni nič narobe, če mediji objavljajo tudi drugačne odgovore bralcev, torej odgovore in popravke, ki niso vezani na podatke, dejstva, ... Vendar še enkrat poudarjamo, da je to stvar medijske politike in ne prisilnih predpisov, ki pravni ali fizični osebi ne garantirajo objavo odgovora ali popravka - celo v primeru, da zadeva članek to osebo, pa niso neposredno "napadena" dejstva in podatki, ki so v zvezi s to osebo. Tako tudi Vrhovno sodišče Republike Slovenije pravi: "Splošna svoboda izražanja namreč nikomur ne zagotavlja pravice do objave njegovih mnenj v prav določenem časopisu, ker iztožljivost take pravice ni zagotovljena".

Objava odgovora ali popravka je poseben institut medijskega prava, ki seveda ni vezan na kakršnokoli povzročitev škode tistemu, ki zahteva odgovor ali popravek (seveda pa je mogoč tudi v primerih ko do škode de facto pride). Smisel instituta odgovora oz. popravka tudi ni v "iskanju resnice", do katere naj bi tudi odgovor sicer pomagal. Smisel tega instituta je v tem, da se tudi drugi, šibkejši strani nudi možnost, da v medije posreduje informacije o zadevi, ki jo zadeva in ima prav zato tudi pravico do odgovora ali popravka. Zato se ne moremo kar strinjati s trditvami nekaterih, da se s pravico odgovora zasleduje tudi javni interes. Po našem mnenju je pravica do odgovora tipična individualna pravica, ki zasleduje individualni interes z napačno informacijo prizadetega posameznika. Seveda s popravkom informiramo tudi javnost in tako posredno dejansko izvršujemo javni interes, vendar ta pravica nikakor ni vezana na javni interes.

Odškodninska odgovornost po splošnih pravilih civilnega prava

Zakon o obligacijskih razmerjih določa: "Kdor povzroči škodo drugemu, jo je dolžan povrniti, če ne dokaže, da je škoda nastala brez njegove krivde". Sam Zakon o obligacijskih razmerjih in tudi civilna teorija pravno priznana škodo nadalje deli na materialno (gmotno) in nematerialno, pri čemer je gmotna škoda je tista, ki pomeni zmanjšanje nekega premoženja (navadna škoda) ali preprečitev njegovega povečanja (izgubljeni dobiček), negmotna odškodnina pa predstavlja materialno zadoščenje za pretrpljene telesne bolečine, duševne bolečine ali strah.

Za pridobitev odškodnine po Zakonu o obligacijskih razmerjih je potreben kumulativen obstoj naslednjih štirih elementov odškodninskega delikta:

- vzročna zveza,
- odgovornost oškodovalca,
- protipravnost ravnanja,
- krivdna (objektivna) odgovornost.

Prve tri naštete elemente mora dokazovati in dokazati oškodovanec, za odgovornost pa veljajo po samem Zakonu o obligacijskih razmerjih pravila obrnjenega dokaznega bremena (domneva krivde) in mora tako potencialni oškodovalec dokazati, da za škodno dejanje ni odgovoren bodisi zato, ker ni njegovemu ravnanju mogoče pripisati nikakršne krivde, bodisi zato, ker je neodgovoren zaradi "osebnih stanj", ki tako odgovornost izključujejo (neprištevnost, ...).

O odškodninski odgovornosti medijev za materialno škodo, povzročeno pravnim osebam

O materialni (gmotni) škodi govorimo takrat, ko je z določenim (protipravnim) dejanjem nekomu povzročena škoda, ki se lahko kaže na dva načina: bodisi kot zmanjšanje premoženja (navadna škoda) bodisi kot preprečitve povečanja premoženja (izgubljen dobiček). Z medijsko aktivnostjo je mogoče nekomu povzročiti škodo, ki mu premoženje zmanjša ali prepreči povečevanje le-tega.

Toda še preden začnemo z analizo morebitnih situacij, moramo jasno povedati, da imajo številni zapisi v medijih vpliv, da se nekomu premoženje zmanjša ali dobiček ne poveča. Le redki izmed teh zapisov pa imajo za posledico odškodninsko odgovornost.

Prvi primer, ki ga lahko navedemo za ilustracijo zgornje trditve, je oglaševanje. Če neko podjetje oglašuje določen produkt in je pri tem uspešno v smislu povečevanja prodaje, potem na nek način zmanjšuje sredstva, ki so na trgu namenjena za druge produkte, in na ta način v nekem smislu povzroča konkurenco škodo. Ta "škoda" seveda ni pravno priznana, saj je vsakomur jasno, da se dopušča zaradi nujnosti tržne konkurence.

Drugi primer, ki ga lahko navedemo, je novinarski članek, ki govori o določeni vrsti produkta, ki je na primer škodljiv za zdravje, pri čemer pa proizvajalec produkta ni individualiziran. V tem primeru medij seveda ne "napada" neposredno določene pravne osebe, pač pa informira bralce/ gledalce / poslušalce o vplivih določenega produkta na zdravje. Ali bi v teh primerih lahko prišlo do odškodninske odgovornosti medija do pravne osebe - proizvajalca? Po našem mnenju ne, razen seveda v specifičnih primerih, ko bi bilo mogoče dokazati, da so medijski članki zavestno zavajali bralce / gledalce / poslušalce tako, da so se podatke izmišljali, jih zavestno prirejali ali so jih celo zavestno oblikovali tako, da so poskušali rušiti določen produkt in/ali pridobivati prednost drugemu produktu. Mediji namreč v primeru, ko pišejo o določenem produktu (storitvi, ...), izpolnjujejo predvsem funkcijo obveščanja javnosti in na ta način de facto omogočajo izvajanje ustavnih pravic v zvezi s svobodo govora.

Tretji primer, ki ga lahko navedemo, pa lahko na primer vežemo na zapis o pravni osebi, o kateri se v mediju pojavi prispevek o sumu storitve kaznivega

dejanja. Zaradi takih objav v medijih lahko (predvsem) manjša podjetja celo propadejo, na vsak način pa je nastala škoda običajno precejšnja, pri čemer mediji le izvršujejo (ustavno) pravico do svobode izražanja, katere bistveni del je seveda tudi pravica sprejemanja mnenj kot podstat za izvrševanje te pravice.

Tudi v tem primeru ne obstaja temelj za odškodninsko odgovornost, saj mediji z objavo takih novic skrbijo za javni interes. Vseeno pa je prav v primerih, ko se govori o kazenski odgovornosti, potrebno posebej poudariti, da je nujna posebna skrbnost. Ta posebna skrbnost se mora nanašati na natančnost posredovanih podatkov v zvezi s stopnjo (pred)kazenskega postopka, v kateri se osumljenec nahaja. Medij mora pri poročanju zato striktno upoštevati terminologijo kazenskega postopka in ustavno domnevo o nedolžnosti, dokler ni drugače dokazano. Vsekakor bi bil lahko razlog za odškodninsko odgovornost, če bi nekdo v članku zapisal, da gre za "krivdo", čeprav v jeziku kazenskega postopka še ni ugotovljena nikakršna krivda in gre zgolj za razloge za sum.

V zvezi s kaznivimi dejanji se v medijih pogosto pojavlja še ena napaka, ki bi vsekakor lahko bila razlog za odškodninsko odgovornost, čeprav pravne prakse nismo zasledili. Gre za vprašanje navajanja kaznivega dejanja, za katerega je bil neka oseba pred časom obsojena. Pri tem ni problematično to, ali je tako pisanje za osvetlitev posameznega medijskega prispevka potrebno ali ne. Gre za preprosto preslikavo dejstva, da pozna naša kazenska zakonodaja institut rehabilitacije, katerega smisel je v tem, da se storjeno kaznivo dejanje po določenem času izbriše, saj morajo imeti tudi obsojenci za kazniva dejanja pravico do pozabe, ki naj jim omogoča nadaljnje normalno funkcioniranje v družbi. V primeru, da mediji "odpirajo" zadeve v zvezi z določenim obsojencem v času, ko bi ta že moral uživati "pravico do pozabe", lahko storijo tej osebi veliko škodo, ki jo je po našem mnenju oseba upravičena zahtevati nazaj po pravilih odškodninskega prava.

Zgoraj navedene primere smo pregledali iz preprostega razloga, da bi lahko jasno razložili med tem, da je nekdo z objavo določene informacije v medijih de facto oškodovan, ne pa seveda tudi upravičen do odškodnine zaradi tega. Da bi bil oškodovanec do odškodnine upravičen, morajo biti poleg nastanka škode podani tudi drugi elementi, ki predstavljajo temelj za odškodninsko odgovornost.

Da bi razumeli uveljavljanje (materialne) odškodninske odgovornosti v medijskih tožbah v zvezi s kršenjem osebnostnih pravic, moramo predvsem izhajati iz dveh predpostavk, ki sta vedno predmet tehtanja v t.i. tiskovnih sporih in ki sta že po definiciji vedno konfliktni:

- a) iz osnovne (družbene) funkcije medijev (obveščanje, informiranje),
- b) iz sfere "zasebnosti", ki se krši določeni osebi (če sploh gre za sfero zasebnosti).

Osnovna družbena vloga medijev, zaradi katerih imajo mediji npr. tudi svoj sistemski zakon (Zakon o javnih glasilih), je seveda informiranje javnosti, ki je eden izmed neobhodnih pogojev za svobodo govora. Hkrati pa je s stališča tega prispevka ta vloga medijev tudi razlog za odškodninsko ekskulpacijo medijev, ker zaradi uresničevanja te funkcije njihova dejanja pogosto izgubijo naravo protipravnosti. Dr. Šinkovec pravi: "V tiskovnih sporih je običajna trditev, da so s pisanjem izvajali njihovo ustavno vlogo. Tako naj bi postal medij govornik v korist tretjega oziroma

naj varuje nacionalni interes - skrb za politični, gospodarski, socialni ali kulturni interes v javnosti, kar je ekskulpacijski razlog."

Smisel pravnega reda (v konkretnem primeru sodišč) je, da stalno lovi pravo ravnotežje med tem, kaj lahko mediji objavljajo v zvezi z delovanjem pravnih oseb (ker je to pač v javnem interesu) in kje ta javni interes preneha in s tem preneha tudi pravica medijev, da javnosti o določenih zadevah informirajo. Prenehanje javnega interesa pa je seveda vezano z zasebnim interesom nosilca pravice (fizične ali pravne osebe) do zasebnosti.

Naj le na kratko omenimo, da so se v zvezi s pravico do zasebnosti in pravico do obveščенosti razvile različne teorije, na podlagi katerih se v konkretnem primeru tehtata obe, po naravi kontradiktorni pravici. Naštejmo le nekatere izmed njih in njihove bistvene značilnosti:

- *teorija o sferah*: zasebnost obravnava predvsem v "prostorskem pogledu",
- *teorija o vlogah*: obravnava predvsem vlogo določene osebe v družbi,
- *teorija avtonomnega predstavljanja*: gradi na predpostavki, da oseba sama odloča, katere podatke bo posredoval naprej in komu.

Če nekoliko podrobneje pogledamo teorijo o sferah, ugotovimo, da ta teorija pozna naslednje sfere:

- *javno*, kamor bi npr. lahko šteli stanja, ko posameznik zavestno "deluje" za javnost (novinarske konference, javni sprejemi, ...);
- *zasebno*, kamor lahko npr. štejejo vse dogodke, ki niso povezani s poklicnim in javnim življenjem določene osebe (t.i. družinsko življenje ali zasebno življenje);
- *tajno*, kamor lahko štejejo zaupne zadeve (telefonski pogovori,...);
- *intimno*, kjer gre za najbolj zaupne zadeve (spolnost, telesna in duševna stanja, ...).

Seveda poudarjamo, da je zgornja delitev le ena izmed možnih in v okviru tega prispevka predstavljena zgolj za ponazoritev smisla teorij. Ta je seveda v temu, da "predalčkanje" podatkov od javnih pa do bolj, manj ali popolnoma nejavnih ustvarja neka pravila, ki medijem postavljajo mejo, do kod smejo iti.

Seveda pa je potrebno poudariti še nekaj. Teorije zasebnosti, kakršnekoli že so, so neuporabne same zase in jih je potrebno pri odločanju o dopustnosti objave v medijih umestiti še v okvir nekaterih drugih ključnih podatkov, kot so:

- *položaj osebe v družbi*, kjer seveda velja pravilo, da so javne osebe (politiki, medijske zvezde, ...) manj varovane kot nejavne osebe;
- *narava in percepcija medija*, kjer je lahko odločilen razlog pri posegu v osebnostne pravice prav narava medija (npr. toleriranje senzacionalnosti rumenega tiska);
- *narava in percepcija rubrike v mediju*, kjer je članek objavljen (določene rubrike v medijih dopuščajo več svobode pri posegih).

Pravo ravnotežje lahko definira le sodna praksa, saj je zakonodaja vse preveč inertna, da bi lahko vse v praksi izjemno "pisane" primere vnaprej predvidela in določila mejo med dopustnim in nedopustnim. Vse, na kar se lahko običajno sodišča pri odločanju nanašajo, so pravni standardi, ki jih je potrebno pri odločanju vsebinsko izpolniti s posebnostmi posameznega primera.

Varstva osebnostnih pravic in drugih pravic pravnih oseb torej ni mogoče obravnavati "absolutno", saj bi bila v tem primeru neposredno ogrožena vsa medijska dejavnost, preko nje pa (ena od prav tako temeljnih pravic) pravica do infor-

miranja. V sodni praksi je pri tem prevladala teorija, da je v sorazmerju s poznanostjo nekoga dopusten tudi vdor v njegovo sfero.

Odškodninska odgovornost za nepremoženjsko škodo, povzročeno pravnim osebam po Zakonu o obligacijskih razmerjih

Če primerjamo sistem povračila nepremoženjske škode s povračilom premoženjske škode, lahko ugotovimo bistveno razliko. Zakon o obligacijskih razmerjih priznava pravico do povračila vsakršne materialne škode, ki (pravni) osebi nastane. Pri nematerialni škodi pa to pravilo ne velja: oseba je upravičena samo do povračila nepremoženjskih škod, ki jih zakon izrecno navaja (numerus clausus pravic). Kot nepremoženjsko škodo določa Zakon o obligacijskih razmerjih telesne ali duševne bolečine in strah, te pravice pa zakon v nadaljevanju še podrobneje razčlenjuje.

Že po sami zakonski definiciji (telesna ali duševna bolečina, strah) je tako pojmovno izključeno, da bi bila pravna oseba upravičena do povračila nepremoženjske škode. Tako lahko podamo enostaven odgovor, ki se glasi: pravne osebe niso upravičene do povračila nepremoženjske škode. Enako govori tudi Sodba Vrhovnega sodišča Ips 586/92, ki določa: "/.../ V primeru kršitve osebnostnih pravic pravna oseba nima pravice do denarne odškodnine po 200. čl. ZOR".

Odškodninska odgovornost za nepremoženjsko škodo, povzročeno pravnim osebam po predlogu Zakona o obligacijskih razmerjih

Če smo v pregledu pozitivne zakonodaje enostavno zaključili, da se nepremoženjska škoda pravnim osebam zaradi zakonodajne ureditve ne priznava, pa moramo povedati, da predlog novega obligacijskega zakonika, ki je v parlamentarnem postopku, predvideva drugačno ureditev.

Predlog obligacijskega zakonika v zvezi z nepremoženjsko škodo, povzročeno pravnim osebam, določa:

138. člen

Škoda

Škoda je zmanjšanje premoženja (navadna škoda), preprečitev povečanja premoženja (izgubljeni dobiček), pa tudi povzročitev telesnih ali duševnih bolečin ali strahu drugemu ter okrnitev ugleda pravne osebe (nepremoženjska škoda).

189. člen

Denarna odškodnina pravnim osebam

Za okrnitev ugleda ali dobrega imena prisodi sodišče pravnim osebam pravično denarno odškodnino neodvisno od povračila premoženjske škode, pa tudi če premoženjske škode ni, če spozna, da okoliščine primera to opravičujejo.

Iz predloga obligacijskega zakonika torej jasno izhaja, da naj bi bile po sprejemu tega zakona tudi pravne osebe upravičene do odškodnine za okrnitev ugleda ali dobrega imena podjetja, ki ne bi bila odvisna od nastanka premoženjske škode določenemu podjetju.

Težko je predvidevati, kakšne bodo v praksi posledice take zakonske določbe, če bo seveda sprejeta. Vsekakor pa lahko rečemo, da je taka možnost dobrodošla novost, ki bo lahko v veliki meri vplivala na način novinarskega poročanja o pravnih osebah, ki so v obstoječem sistemu precej nezaščitene pred medijskimi sodbami.

LITERATURA

- Berden, Andrej. 1999. Svoboda izražanja in zaščita posameznikov pred njeno zlorabo. *Pravna praksa*, št. 15, 1-8.
- Dular, Drago. 1990. Osebnostne pravice pravnih oseb in njihovo varstvo. *Pravnik*, 45, 484-491.
- Frantar, Tone. 1999. Zakon o javnih glasilih. Sodna praksa Vrhovnega sodišča RS. *Pravna praksa*, št. 15, 18-27.
- Ivanjko, Šime, Marijan Kocbek. 1994. *Pravo družb*. Ljubljana: ČZ Uradni list Republike Slovenije.
- Jadek-Pensa, Dunja. 1994. Nepremoženjska škoda pravne osebe. *Pravnik*, 49, 243-251.
- Karlovshek, Igor. 1992. Nadomestilo nepremoženjske škode in funkcije le-tega. *Pravnik*, 47, 35-46.
- Kontarščak, Kristijan Anton. 1999. Civilnopravno varstvo časti in dobrega imena pred posegi množičnih medijev. *Diplomsko delo*. Maribor: Pravna fakulteta.
- Košir, Manca. 1997. Novinarji med javnostjo in dobičkom. *Podjetje in delo*, 23, 1152-1155.
- Leskovic, Alenka (ur.). 1994. *Kazenski zakonik Republike Slovenije*. Ljubljana: ČZ Uradni list Republike Slovenije.
- Pavčnik, Marijan. 1987. *Leksikon Cankarjeve založbe: Pravo*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Polajnar-Pavčnik, Ada. 1997. Temeljne pravice kot osebnostne pravice. V M. Pavčnik, A. Polajnar-Pavčnik, D. Wedam-Lukič (ur.), *Temeljne pravice*, 150-172. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Strohsack, Boris. 1988. Oris razvoja pravnega instituta nepremoženjske škode, sedanja pravna ureditev ter sodna praksa o nepremoženjski škodi v jugoslovanskem pravu. *Pravnik*, 43, 227-244.
- Šelih, Alenka. 1997. Svoboda izražanja in kazenskokopravno varstvo časti in ugleda. Nekaj izbranih vprašanj. V M. Pavčnik, A. Polajnar-Pavčnik, D. Wedam-Lukič (ur.), *Temeljne pravice*, 257-276. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Šinkovec, Janez. 1995. Odgovornost pri svobodi izražanja mnenj, zlasti medijev. *Pravnik*, 50, 299-306.
- Šinkovec, Janez. 1996. Zasebnost in sredstva javnega obveščanja. *Podjetje in delo*, št. 5, 903-1007.
- Šinkovec, Janez. 1997a. Osebnostne pravice in mediji. *Podjetje in delo*, 23, 1157-1165.
- Trampuž, Miha. 1983. Sodba zaradi izostanka in denarni odškodninski zahtevki za nepremoženjsko škodo. *Pravnik*, 38, 361-375.
- Zatler, Simona. 1999. Javna glasila: pravica do odgovora in popravka. *Pravna praksa*, št. 15, 9-17.